

ФУНКЦІЇ МІСЬКИХ ПОСЕЛЕНЬ ВОЛИНИ XVI – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XVII СТ.

Українські міста ранньомодерної доби лише принагідно ставали об'єктом вивчення істориків. Не є тут винятком і волинські міста. Соціально-економічні, демографічні та управлінські аспекти історії волинських міст останнім часом були предметом дослідження істориків, зокрема: Наталі Білоус¹, Ірини Ворончук², Андрія Заяця³, Наталі Старченко⁴, Оксани Штанько⁵. Натомість функції, які виконували міські поселення стосовно приватних міст, частково висвітлені лише у статті А. Заяця⁶. Це значною мірою зумовлено станом джерельної бази, яку важко назвати задовільною. Практично відсутні міські та замкові книги. Збереглися лише дві міські книги Луцька за 1600 – 1601, 1638 – 1640 рр.⁷, одна замкова книга міста Заслава за 1572 – 1575 рр.⁸ та чотири міські книги: Олики (1600 – 1606 рр.)⁹, Милянкович (1586 – 1735 рр.)¹⁰, Вижви (1601 – 1689 рр.)¹¹ і Козлина (1604 – 1749 рр.)¹². Останні – це, фактично, окремі фрагменти колишніх книг та ще й у дуже поганому фізичному стані. Джерела засвідчують, що у Володимирі велися війтівські та раецькі книги¹³. У Луцьку, крім війтівських та раецьких, – лантвійтівські¹⁴, бурграбські¹⁵, єврейські¹⁶, біскупські та консирсторські книги¹⁷, а також депутатські книги Волинського воєводства¹⁸. Водночас, вдалося віднайти відомості, що замкові книги велися в 14 містах, міські книги – у 10 містах (не враховуючи повітових міст)¹⁹. Фіксація у джерелах згадок про міських писарів дає підстави припускати ведення у таких містах відповідних книг. Вдалося документально встановити згадки про міських писарів у 27 містах²⁰. Наявність у містах ратуш теж дає можливість з великою ймовірністю припустити, що в них велися міські книги. До не згаданих вище міст, але в яких джерела фіксують ратуші, належали ще Межирич²¹ та Старокостянтинів²² (загалом ратуші фіксуються у 17 містах). Міські книги велися в ратуші, якщо вона була, або ж у домі війта. У 1616 р. горохівський війт Омелян Никифорович скаржився на шляхтича Станіслава Олізаровського, який з озброєними слугами напав “на домъ его власний в Горохове мeste будучий, в которым суды войтовские звыкли се одправовати”²³. Це при тому, що на той час у Горохові була ратуша.²⁴ Натомість у Рожищах суд відбувався в ратуші²⁵.

Чи велися міські книги в інших, особливо малих містечках, важко сказати, хоча відомий історик Анджей Виробіш дотримувався думки, що в малих містечках їх, радше, не вели²⁶. Як було зауважено, основу джерельної бази у дослідженні міст складають ґродські та земські книги, в яких міські сюжети представлені досить спорадично. Однак загалом добра збереженість цього джерельного комплексу у поєднанні з фронтальним його опрацюванням надає в руки дослідника значний масив міської інформації.

У монографії, опублікованій у 2003 році, автор цієї статті встановив, що впродовж XVI – першої половини XVII століття на Волині виникло 190 міст – одне місто припадало на 209 кв. км. На середину XVII ст. реально з них існувало 106 – одне місто припадало на 378 кв. км. Разом з раніше існуючими містами кількість міських поселень на середину XVII ст. становила 125, одне міське поселення – на 320 кв. км.²⁷ Однак упродовж останніх років удалося виявити згадки про міський статус ще 19 поселень,

з яких лише Троянів пережив бурхливі події середини XVII ст. – інші містозасновницькі починання виявилися нереалізованими, як у випадку з Городищем і Блудовим, або невдалими – усі інші²⁸. Попри все – їхня поява була свідченням потужної локаційної хвилі. Невдалою виявилася спроба заснувати містечко у Звинячому, яке в джерелі одночасно назване і містом, і селом. 12 жовтня 1633 р. возний Іван Городиський відніс позов “до замьку и местечка албо села Звинячий”²⁹. Видається, що була спроба заснувати місто в селі Несвіч. 24 листопада 1637 р. брацлавський каштелян і володимирський староста Габріель Стемпковський отримав королівський привілей на право проведення у селі Несвіч двох ярмарків і двох торгів. При внесенні цього привілею до луцької гродської книги Несвіч названо містом³⁰. Але щось завадило цьому містозасновницькому починанню. Загалом на середину XVII ст. на Волині фіксуємо 209 локаційних акцій, з яких успішними виявилися 106, а в цілому на той час існувало 125 міст, з яких приватними були 111, що становило 89%. Абсолютна більшість волинських міст були наділені магдебурзьким правом, але не всі³¹. У цьому була особливість волинських, як, зрештою, київських та брацлавських міст порівняно з містами Корони, коли засновуване місто не завжди отримувало локаційно-магдебурзький привілей, а просто локаційний з правом проводити торги і ярмарки, а подекуди лише торги і лише з бігом часу власник або король на прохання власника видавав окремі привілеї з наданням магдебурзького права. Річ ясна, що у таких містах основна влада була зосереджена у руках, призначуваного власником, урядника³².

Більшість волинських міст – це малі міста. Великі – такі, як Луцьк, Володимир, Кременець, Острог, Дубно, Старокостянтинів, Остропіль, Полонне, Заслав, Корець, Олика – це радше винятки. Повітові міста Волині (Луцьк, Володимир, Кременець) були значними економічними центрами краю. У різний час у Луцьку діяли цехи: різницький, шевський, теслярський, мулярський, ковальський, кравецький, кушнірський, рибальський, пивоварський, золотарський, полотнярський, лимарський, шапкарський, гончарський³³. У Володимирі джерела фіксують діяльність різницького, шевського, кушнірського, кравецького, ковальського, пекарського та солодовницького цехів³⁴. У Кременці відомі такі цехи: полотнярський, шевський, ткацький, кушнірський, кравецький, гончарський, ковальський, слюсарсько-шабельно-лимарський³⁵. У Ковелі згадуються цехи: шевсько-чинбарський, різницько-пекарсько-олійницький, кравецький³⁶.

Назвати приватні волинські міста потужними економічними центрами було б великим перебільшенням, хоча окремі з них, як-от Острог, диспонували значною кількістю ремісничого населення. Найповнішим джерелом щодо кількості ремісників в Острозі є присяга (“юрамент”), яку зробив у луцькому гродському суді острозький бурмистр Онисько Романович (1635 р.), де згадано про 551 ремісника тридцяти шести спеціальностей.³⁷ Згідно з подимним реєстром 1629 р., в Острозі зафіксовано 1655 будинків³⁸, тобто, ремісничі сім’ї у місті становили щонайменше третину. Маємо відомості про існування в Острозі ремісничих цехів. У 1624 р. їх було 16: ковалів, кравців, пекарів, шевців, різників, кушнірів, лимарів, шаповалів, теслярів, скрипалів, гончарів, олійників, сідлярів, малярів, золотарів³⁹. Джерела фіксують діяльність цехів у Бережниці⁴⁰, Локачах⁴¹, Новому Заславі⁴², Красному Корці⁴³, Несухойжах⁴⁴, Степані⁴⁵, Торчині⁴⁶.

Луцькі міщани отримали королівський привілей Стефана Баторія (1578 р.) на діяльність воскобійні та виробництво воску, так необхідного у той час, під власною ціхою (печаткою)⁴⁷. До Луцька для купівлі необхідного реманенту приїжджали сільські ремісники⁴⁸. Традиційно Луцьк був місцем задоволення потреб у речах для шляхти.

Так, у червні 1598 р. шляхтич Мартин Корсак прибув до Луцька "хотечи собе некторые речи, рынштунковъ до службы жолнерское належачих, купити"⁴⁹. У малих містах розвиток ремесел був загалом невисокий, однак потреби навколишнього населення в цілому вони задовольняли. Маємо численні свідчення джерел про закупівлю на торгах і ярмарках містечок селянами та шляхтою місцевої ремісничої продукції. Так, у червні 1616 р. шляхтич Матіяш Копот, за його словами, приїхав до містечка Сокола "до ремесниковъ по потребахъ своих"⁵⁰. Найчастіше, у місцевих ремісників селяни і міщани округи купували або ремонтували взуття, одержу, сільськогосподарський реманент⁵¹. У 1574 р. Ярофій Гойський вислав свого службника Мелешка "до торгу до Ровного речей покуповати, давши ему [...] и сукна свои властные до пострыгача пострыгати"⁵². До місцевих ремісників віддавали на навчання дітей⁵³.

Ще важливішу роль міста відігравали як осередки торгівлі. Торги і особливо ярмарки були головними статтями прибутків міщан. Особливо славилися ярмарки Луцька, Володимира та Кременця. Найбільшим був луцький Семенівський (вересневий) ярмарок. На важливість ярмарків у господарському житті міст вказують документи. Так, кременецький староста Петро Михайлович Семашко, отримавши привілей на осаду Добрятина з правом проводити в місті щотижневий торг, згодом у 1559 р. звернувся до великого князя із проханням надати місту ще й ярмарок, адже "жадного пожитьку в том месте своем без ярмарку мети не можетъ"⁵⁴. Унікальним свідченням ролі ярмарку є документ щодо Торчина (1630). Згідно з ним, габелла з торгів за весь рік дала 33 золотих, а за один ярмарок 13 золотих і 20 грошей, тобто, умовно кажучи, один ярмарок дорівнював 22 торгам!⁵⁵. У повітових містах торги були щоденними, натомість у малих містах вони, зазвичай, проводилися один раз на тиждень, хоча Стохот (1618) отримав право на два дні торгу. Найчастіше днями проведення торгів були п'ятниця, четвер і понеділок, найрідше торги проводилися у середу. Щодо кількості ярмарків, то, як правило, це один-два, рідше три-чотири (зокрема, чотири ярмарки проводилось у Базалії). На прикладі містечка Мосор (1589) джерела проливають світло на перебіг ярмаркового дня. Війт Юць з села Доросина свідчив, що разом із односельцями " был есми [...] у Мосоры на день светого Михайла руского св(я)та и бывши есмо у церкви и кгда было по Божей службе шли есмо на местечко и што кому было потребно куповали, а потом шли есмо до корчми пива пити"⁵⁶. Приклад з Оликою засвідчує прагнення підтримувати порядок під час ярмарку. Олицький війт Вацлав Слонічевський у червні 1599 р. свідчив, що " водлугъ звичаю давного, яко се в ынших местахъ кгловейшихъ стороны порядку въ ярмаркахъ заховуетъ ходили цехмистръ зъ братею своею яко стражъ ярмарковая по улицахъ постерегаючи того абы се в месте бунты, бои, раны, забойство и шкоды не деяли"⁵⁷.

З торгів і ярмарків селяни везли не лише одяг, взуття, різноманітний реманент, але й сільськогосподарську продукцію. Так у 1572 р. Петро Борзобогатий Красенський послав свого хорлупського тивуна Бутка на ярмарок до містечка Острожця для купування не лише баранячих кожухів для челяді, але й для придбання яловиць та меду⁵⁸, а заславський урядник Василь Копоть у червні 1575 р. скерував свого слугу Івана Киянина на ярмарок до Острога для купування коней і худоби⁵⁹. Селяни королівського стольника Миколая Дорогостайського у березні 1572 р., повертаючись з торгу з Дубна, везли, окрім полотна, сукна, шапок і ножів, також сіль, пшеницю і ячмінь⁶⁰. Подібна ситуація була у травні 1576 р., коли терешівські селяни везли з олицького торгу не лише сукно і взуття, але й лляне сім'я і овес⁶¹. За житом у листопаді 1590 р. приїхав на торг до Білева возний Тимофій Бранський⁶². Дні торгів у містах були святом для

селян, оскільки в ці дні вони, зазвичай, звільнялися від панщини⁶³. Багато міст мали власні міри ваги, якими послуговувалися навколишні села⁶⁴.

Міста були певним фінансовим осередком, у якому, зокрема відбувався обмін грошей. Так у 1569 р. князь Дмитро Козика послав своїх бояр Васька Третяка і Ганка до Турійська обміняти 20 кіп грошей литовських на золоті⁶⁵, а шляхтич Юрій Домарацький у 1612 р., будучи у Межиріччю (Корецькому) “вышол на рынок для отменения чирвоных золотых на потройные, кгдаж сребра потребный был.”⁶⁶ У 1571 р. служебник володимирського земського судді Богдана Костюковича Хоболтовського Грицько Шабанський за дорученням дружини свого пана їздив до Локач “меняти пенезей литовских на польские”⁶⁷.

Непоодинокими були випадки застави шляхтичами речей у міщан. Зокрема, у 1620 р. Іван Коритенський заставив за 100 золотих луцькому єврею Мошкові “ряд срибный золотистый” і через зволікання єврея не міг вчасно віддати гроші.⁶⁸ Ян Ореховський (1582) заставив луцькому міщанину Семенові Федоровичу шаблю за 7 грошів литовських⁶⁹, Бартош Жуховський (1576) “тканку перловую” віддав у заставу луцькій міщанці Федоровій Скрипичиній за одну копу грошей литовських⁷⁰, натомість Ян Завацький (1586) заставив луцькому єврею Сімхові Левієвичу золотий ланцюг за майже 52 червоні золоті⁷¹. Володимирський єврей-аптекарь Давид Абрамович (1620) отримав від Самуеля Семашка в заставу турецьку кінну зброю за 200 золотих⁷². Значення готівкових грошей, яких так потребувала шляхта, у тогочасному суспільстві (а вони, зазвичай, були у євреїв) ілюструє така історія. Миколай Єло-Малинський з дружиною княжною Христиною Вишневецькою (1628), щоб позичити у луцьких євреїв 500 золотих, змушені були заставити їм золоті вироби з діамантами, рубінами і перлами на суму 18 362 золотих⁷³. Щодо позик шляхтою грошей у міщан, то суми, хоча і суттєво різнилися, все ж загалом були, здебільшого, значними. Мало значення те, чи вчасно позичені гроші боржники повертали, бо інколи невчасно повернена не дуже значна сума зростала в рази за рахунок штрафних санкцій, передбачених угодами. Так, Семен Борщевський (1603) на визначений термін не повернув позичені у луцького міщанина Жигимонта Ігнатовича 5 кіп грошів литовських і совитість, зарука та шкоди збільшили борг у п'ять разів. Така ж історія сталася з Адамом Русецьким (1603), який невчасно віддав позичені у луцького міщанина Матиса Косацького 30 золотих і через це потрапив під штрафні санкції. Мав клопоти з поверненням грошей і Костянтин Семашко (1619), який позичив у луцького міщанина Северина Кириловича двома записами 60 і 600 золотих, – вчасно не віддав їх і в підсумку заборгував відповідно 210 і 2100 золотих. У 1627 р. Лукаш Майко позичив у луцького міщанина Янаса Шолца 1000 золотих, які вчасно не повернув, і борг збільшився до 3 тисяч⁷⁴.

Міста виконували важливі оборонні функції⁷⁵. Документально підтверджено існування замків у 105 волинських містах, тобто у половині з існуючих⁷⁶, хоча очевидно, що їх було дещо більше. Значення замків для нормального розвитку міст розкриває така статистика: з 89 міст, заснування яких виявилось невдалим, 76% не мали замків. Оборона міст була спільною справою міщан, що підтверджує такий приклад. У жовтні 1618 р. до луцького гроду прийшли лентвійт Олександр Бедерман та бурмистр Ян Матвійович і подали для впису угоду між різними юрисдикціями міста про спільну оборону від неприятеля. Домовились укласти список усіх міщан Луцька, незалежно від юрисдикції, враховуючи євреїв. Міщан мали розписати по полках, де вони були зобов'язані займати місця для оборони, які вкаже міський уряд. Угоду скріпили підписи лентвійта, райців, представників церков, цехмістрів, бурграбія та

міського писаря⁷⁷. Джерела засвідчують, що у Ковелі в першій половині XVII ст. міщани проводили військові навчання (муштрування), для підтримання військових навичок⁷⁸. У часі небезпеки селяни та шляхта здавали речі на зберігання до міст. Зокрема, козинський селянин Лецько в час татарської небезпеки віддав у 1578 р. луцькому міщанину Кіндрату на зберігання свої речі⁷⁹. У самому місті міщани неодноразово давали речі на зберігання до укріплених храмів. Так, у 1630 р. під час татарського нападу володимирський бурмістр Іван Куцевич здав до церкви Діви Марії “скриню свою з пенезями, золотом, сребромъ и иньшими речами полную накладеную и там mezi иншими была”⁸⁰.

Важливими були адміністративні функції міст, зокрема повітові міста стали центрами старостинської адміністрації, влада якої поширювалася на всю територію повіту. Тут збиралися шляхетські сеймики, на яких розглядалися важливі для регіону проблеми. Значна частина міст виконувала функції резиденцій маєткових комплексів магнатів та шляхти. Окремі з них, як Острог, Дубно, Олика, Корець, були доволі великими містами.

Ще однією важливою функцією міста була судова. До міських судів зверталися не лише міщани, але й околична шляхта і селяни з прилеглих сіл⁸¹. Подекуди у містах за домовленістю відбували покарання не лише міщани. У лютому 1570 р. урядник села Марковичі Омелько з селянами здійснив наїзд на господу Михайла Ворони Боратинського, побивши його та двох слуг. Власник с. Маркович Роман Васильович Марковський уклав угоду з потерпілим, згідно з якою урядник та його помічники будуть віддані до “казни местское тут до Володимера на рынку у колоде местской по три дни торговые от увходу солнца ажъ до заходу солнца обема ногами посадить”⁸². У повітових містах за дорученням старост підстарости чи бурграбії відали судом над євреями. Власне єврейські суди розглядали незначні справи. Коли у жовтні 1593 р. шляхтич Михайло Сербин подався до луцького єврейського судді Іллі Гошковича витрибувати з луцького єврея Шаули борг, то отримав відмову, мотивовану тим, що єврейський суддя домовився зі старостою, в якого орендував суддівство, що розглядатиме лише справи вартістю до 10 кіп грошей литовських⁸³. На міське судочинство у приватних містах визначальний вплив мав власник / посесор / урядник, який видавав привілеї, “устави”, апеляції тощо. У судочинстві застосовувалися норми магдебурзького права, Литовських статутів, звичаєвих практик⁸⁴. Вагоме значення у міському судочинстві мали орендарі та державці міст, які отримували право судити міщан, а подекуди виносити смертні вироки (оренди і застави були загальноприйнятою практикою). Абсолютна більшість справ, що розглядалися в судах, була приватного характеру (мирові угоди, поруки, обстоювання честі, “доброго імені”, боргові зобов’язання, опікунство, розлучення і т.п.). Невелика частка справ мала публічний характер (убивство, подружня зрада, крадіжка, “грабіж”, погрози (“похвалки”)⁸⁵.

Міста відігравали поважну роль у формуванні дорожньої сітки у регіоні, створюючи певні транспортні вузли, де, зокрема, можна було зупинитися для перепочинку чи ночівлі у гостинних домах і корчмах⁸⁶. Малі міста відігравали важливу комунікаційну роль осередків для обслуговування купців та подорожніх⁸⁷.

Не менш важлива роль міст як центрів релігійно-культурних. Найперше це стосується Луцька та Володимира, які були осередками єпископій. Джерельно вдалося підтвердити існування храмів у 82 містах⁸⁸, що складало 72%, від існуючих на середину XVII ст., хоча практично у кожному місті, мабуть, був щонайменше один храм, а по більших містах – два-три і більше (як-от в Острозі – 10). Відомий випадок, коли до Луцька

приходили збирати гроші на будівництво церкви. У жовтні 1613 р. луцький лентвійт Зинко Жигмонт затримав та пограбував міщан містечка Кунева (Олександрополя), “которые на церковь Александропольскую просили”, які на це мали лист від свого власника Олександра Пісочинського. У них було забрано три золоті монети і вісім червоних золотих⁸⁹. У багатьох містах існували синагоги та кенаси, а саме у: Луцьку⁹⁰, Кременці⁹¹, Ковелі⁹², Киселині⁹³, Деражні⁹⁴, Красному Корці⁹⁵, Красноставі⁹⁶, Острозі⁹⁷, Новому Любартові⁹⁸, Птичому⁹⁹, Торчині¹⁰⁰, Янушполі¹⁰¹. У ряді міст фіксується наявність шпиталів. Зокрема, останні були в Луцьку¹⁰², Володимирі¹⁰³, Кременці¹⁰⁴, Горохові¹⁰⁵, Дубні¹⁰⁶, Корці¹⁰⁷, Литовижі¹⁰⁸, Олиці¹⁰⁹, Старокостянтинові¹¹⁰, Торчині¹¹¹, Турійську¹¹², Четвертні¹¹³, Янові¹¹⁴, Острозі¹¹⁵.

До міст приїжджали на лікування. У 1568 р. Семен Хребтович Богуринський збирався на лікування до Львова, але в селі Бобичах (неподалік Володимира) його перестрів володимирський єврей Мордухай Влох і запропонував свої послуги з лікування, яке впродовж двох тижнів мало відбуватися у Володимирі й оцінювалося в 40 талерів. У 1603 р. на лікування до Луцька поїхав шляхтич Михайло Сербин з с. Кобче “для поратования хорого здоровья своего”¹¹⁶. Розвиткові гігієни сприяли міські лазні, відомості про які збереглися для Луцька¹¹⁷, Володимира¹¹⁸, Кременця¹¹⁹, Ковеля¹²⁰, Острога¹²¹.

Ряд міст були важливими регіональними освітніми центрами. У Луцьку з 1620 р. діяла братська школа¹²², а з 1606 р. започатковується робота єзуїтського колегіуму¹²³. Окрім того, у Луцьку у другій половині XVI ст. існували дві латинські школи: при костелах Св. Трійці та Пресвятої Діви Марії¹²⁴. В Острозі від 1576 р. діяв відомий Острозький колегіум, заснований князем Василем-Костянтином Острозьким¹²⁵, а з 1625 р. – єзуїтський колегіум, до заснування якого причетна внучка князя Анна-Алоїза¹²⁶. Єзуїтський колегіум функціонував у Горохові¹²⁷. У 1638 р. з наказу князя Альбрехта-Станіслава Радзивіла в Олиці було знесено 6 будинків під будівництво академії та 5 будинків під будівництво костелу¹²⁸. З 1614 р. у Киселині діяла соцініанська академія¹²⁹. Протестантські школи функціонували в Берестечку (1585 – поч. 1640-х рр.), Березьку (1638 – 1644 рр.), Киселині (1614 – 1638 рр.), Гощі (1600 – 1639 рр.)¹³⁰. У Володимирі з 1598 р. почала функціонувати уніатська школа¹³¹.

У містах відбувалося інформування міщан та приїжджих про рішення центральної та місцевої влад. У липні 1575 р. возний Хацко Чуват Туличовський свідчив, що “копею з листу его королевское млсти кглейтовного, которыи тут у во вряде от его мл пна Ивана Сущанского покладан был на рынку тутошнего места Володимерского есми прибывал и обволявал”¹³². У жовтні 1582 р до володимирського гроду було доставлено королівський універсал про збирання поборового податку, де його переклали з польської мови на українську та вписали до гродської книги, і староста дав розпорядження цей універсал “на рынку в дни торговые обволявати”¹³³. Возний Семен Хмара у березні 1588 р. за дорученням намісника луцького підстарости Лукаша Малаховського звітував, що міщанам було оголошено листи коронного сейму – “быль есми при том кгда листы з соиму коронацыи для ведомости людское на звыклыхь местцахъ прибывано и опубликовано, при чом и я для лепшого ведомости тые листы обволяль и вголось то до ведомости вшехъ при бытности веля людеи объяснил”¹³⁴. У вересні 1602 р. возний Матис Славогурський свідчив, що ходив до луцької ратуші, де віддав бурмистрові, райцям і писареві королівського листа в справі оборони луцького міщанина Якуба Козицького в його спорі з міською владою. Цей лист возний “зараз в ратушу первеи особам вышеи описанным ознаимил и опубликовал о тых листах а по том и на рынку голосом вынеслым тотъ листъ кглеитовый обволял и опубликоваль”¹³⁵.

Оголошували у місті розпорядження гродського уряду. Зокрема, возний Петро Трусович прозвітувався перед луцьким гродом, що він 17. 09. 1598 р. “за посьланьемъ и розказаньемъ врядовымъ п̄рибилемъ листовъ чотиры в браме замъковой и местъской также и в риньку и при церькве подъ печатью кгородською и с подьписомъ руки пана писара кгородського луцького”¹³⁶. Аналогічно і возний Матис Славогурський свідчив, що за розпорядженням гродського уряду він 2. 02. 1596 р. “в мeste Луцком на торгу обводал и за и за розказанем врядовым приводечи то всемъ вобец до ведомости до брам местских, до ратуша и индеи под титулом его млти велможного пна Александра Семашка [...] поприбиял и публиковал”¹³⁷.

Міську інформацію оголошували міські слуги т. зв. кликуни. У лютому 1569 р. писарі володимирської митної комори Маєр Ізайяшевич та Ігуда Агронович скаржилися на вйта Михайла Дубницького, який “в мeste на рынку трикрот дал выкликат кликунове своему воитовскому иж бы мещане володимерские [...] нас не слухали”¹³⁸. Оголошували у містах інформацію про виявлення прибудної худоби. Зокрема, возний Филип Жабич Верпетинський свідчив, що у його присутності “слуга албо подвоискии воитовскии в мeste Луцком на торгу на всих чотырох рогах рынку обводал” інформацію про прибудного коня¹³⁹.

Традиційно у містах оголошували баніції. За борг 3500 золотих перед Григорієм Колмовським луцьких євреїв Аврама, Давида і Мошка Болоховців за рішенням Люблінського Трибуналу у 1603 р. піддано баніції, а возний Войцех Висоцький свідчив “я тую вину албо баницью на вышменованых жидов тутъ в обудвох замках луцких въ вышнем и околном так в рынку места Луцкого и на улици Жидовской голосом вынеслым при бытности велю людии их мл пновъ шляхты обывателии земли Волынского и инших людеи посполитых обводал и публиковал и копие з декрету менованого трибуналского по местцах звыкълых поприбиялъ и тое выволанье всим вобец и каждому зособна до видимости привел и ознаимил абы съ преречеными жидами жадного сполкованя и справы не мели, в домех и в маетностях своих оных не переховывали, радою и помочю оным ни в чом не были и далеи водлугъ права противним ся заховали, постерегаючи вин в праве посполитом на таковыхъ описаных”¹⁴⁰ У 1615 р. володимирському вйту і одночасно земському писарю Юрію Овлучимському за невиконання королівського декрету і неприбуття до королівського суду у спорі з володимирським городничим Станіславом Кандибою була оголошена баніція, яку возний Афанас Філінський “публиковал на местцах звыкълых в замку и въ мeste володимерском в рынку голосом вынеслым явне обводал и до ведомости всих привель абы з вышменованым паномъ писаром земским и воитом дедичнымъ володымерскимъ ништо товариства ани сполкованя жалного не мел, в дом свои не приимоваль, помочю ани радою оному не был под таковою ж виною выволаня водлугъ права посполитого”¹⁴¹.

Міста були також важливими центрами обміну інформацією, що відбувалося переважно під час торгів і ярмарків. Джерельно простежити це важко, однак не підлягає сумніву, що прибулі на торги і ярмарки міщани та селяни обмінювалися останніми новинами як регіонального, так і ширшого засягу.

Підсумовуючи вищевикладене, можна констатувати, що міста Волині ранньомодерної доби посідали значне місце у тогочасному соціумі. Насиченість регіону містами була дещо вища за середній показник по Речі Посполитій. Окрім того, вони відігравали важливу роль у формуванні дорожньої мережі регіону як певні вузли цієї системи. Це були осередки торгово-ремісничі, релігійно-культурні, подекуди освітні, а міське

судочинство сприяло формуванню правової культури як самих міщан, так і селян навколишніх сіл. Поступово, але невпинно вони формували міський спосіб життя, міську ідентичність та культуру, пришвидшуючи суспільні процеси.

¹ Білоус Н. Луцькі лентвійти XVI – XVII ст.: характеристика уряду та персоналії // *Patrimonium*. Студії з ранньомодерно історії Центрально-Східної Європи. – Т. 1: Ранньомодерна людина: Простір – влада – право XVI – XVIII століть / за ред. В. Михайловського, Я. Столицького. – К., 2015. – С. 94-113; Луцьке вйтівство в XV – XVII ст.: характеристика інституту та персоналії урядників // *Український історичний журнал*. – 2015. – № 4. – С. 4-22; Міський уряд Олики на початку XVII ст. // *Минуле і сучасне Волині і Полісся. Олика і Радзівілли в історії Волині та України*. – Луцьк, 2006. – Вип. 18. – С. 64-67.

² Ворончук І. Населення Волині в XVI – першій половині XVII ст.: родина, домогосподарство, демографічні чинники. – К., 2012. – С. 269-324, 438-439; Малі міста Острозчини за інвентарем 1620 р. // *Острозька давнина*. – Остріг, 2016. – Вип. 4. – С. 19-35.

³ Заяць А. Правове становище міщан Правобережної України в XVI – першій половині XVII ст. // *Ефективність державного управління* : зб. наук. пр. Львівського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України. – Вип. 23 / за заг ред. чл.-кор. НАН України В. С. Загорського; доц. А. В. Ліпенцева. – Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2010. – С. 149 – 157; Судочинство в приватних містах Правобережної України // *Крізь століття. Студії на пошану Миколи Крикуна з нагоди 80-річчя* / Українознавча наукова бібліотека НТШ. Число 33. – Л., 2012. – С. 219-243; Берестечко у XVI – першій половині XVII століть (Штрихи до історії розвитку міста) // *ЗНТШ*. Т. 264: Праці історично-філософської секції. – Л., 2012. – С. 196-210; Джерела поповнення населення міст у XV – першій половині XVII ст. (Волинь і Центральна Україна) // *Scientia nihil est quam veritatis imago : studia ofiarowane Profesorowi Ryszardowi Szczygłowi w siedemdziesięciolecie urodzin* / pod red. A. Sochackiej i P. Jusia-ka. – Lublin : wyd-wo Uniwersytetu Marii Curii-Skłodowskiej, 2014. – S. 655 – 667; Волинські міста XVI – першої половини XVII ст. як опорні пункти оборони краю // *Наукові зошити історичного факультету Львівського університету*. – Львів, 2014. – Вип. 15. – С. 175-182; Волинське містечко Козлин у світлі міської книги початку XVII століття // *Краєзнавство*. – К., 2015. – Вип. 3/4. – С. 49-59; Волинські міста XVI – XVII ст. : митна політика та організаційні засади торгівлі // *Історія торгівлі, податків та мита*: зб. наук. праць. – Дніпропетровськ. – 2015. – №1. – С. 76-85; Луцькі вйти у XVI – першій половині XVII ст. // *Вісник Львівського університету. Серія історична*. – Львів, 2015., Вип. 51. – С. 140-182; “Єврейське щастя”: як волинський єврей Маєр Давидович збирав свій капітал (перша половина XVII ст.) // *Соціум. Альманах соціальної історії*. – К., 2015. – Вип. 11/12. С. 269-271; Міста Волині XVI – першої половини XVII ст. : джерела поповнення міського населення // *Український історичний журнал*. – 2016. – № 1. – С. 50-59.

⁴ Старченко Н. Конфлікт у Володимирі 1566 р.: варіант мікроісторичного прочитання // *Соціум. Альманах соціальної історії*. – К., 2003. – Вип. 3. – С. 65-98.

⁵ Штанько О. 1) Вйти та лава Луцька XVI – першої половини XVII ст. // *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Історичні науки*. – Луцьк, 2010. – № 22. – С. 25-32; 2) Урядники Луцького магістрату XVI ст.: реконструкція персонального складу // *Вісник Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Історичні науки*. – Кам’янець-Подільський, 2011. – Вип. 4: на пошану проф. А. О. Копилова. – С. 297-305; 3) 1566: один рік з історії Луцького магістрату // *Наукові записки* : зб. пр. молодих вчених та аспір. – Т. 25. – К. : Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, 2012. – С. 90-109.

⁶ Zajac A. Miasta prywatne Wołynia w XVI i pierwszej połowie XVII wieku. Liczba i specyficzne cechy funkcjonowania // Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych. – Warszawa, 2016. – T. LXXVII. – S. 179-198.

⁷ Центральний державний історичний архів України в Києві (далі: ЦДІАУК). – Ф. 23. – Оп. 1. – Спр. 1; Latvijas Nacionālā bibliotēka. F. 26. – R. 7348.

⁸ Archiwum Państwowe w Krakowie. Archiwum Sanguszków (далі: ARK. AS). – Sygn.27.

⁹ ЦДІАУК. – Ф. 1237. – Оп. 1. – Спр. 5.

¹⁰ Там само. – Ф. 401. – Оп. 1. – Спр. 1.

¹¹ Там само. – Ф. 32. – Оп. 1. – Спр. 1.

¹² Biblioteka Polskiej Akademii Nauk w Krakowie. Oddział rękopisów (далі: BPAN. OR). – Sygn. 262.

¹³ ЦДІАУК. – Ф. 28. – Оп. 1. – Спр. 20. – Арк. 303 (1587 р.).

¹⁴ Там само. – Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 62. – Арк. 413 зв. (1601 р.). – Спр. 204. – Арк. 793 зв. (1637 р.).

¹⁵ Там само. – Спр. 213. – Арк. 42 (1638 р.).

¹⁶ Там само. – Спр. 31. – Арк. 238 зв. (1597 р.).

¹⁷ Там само. – Спр. 255. – Арк. 13-14, 314 (1647 р.).

¹⁸ Там само. – Спр. 37. – Арк. 376 зв.-378 (1587 р.).

¹⁹ Zajac A. Miasta prywatne Wołynia w XVI i pierwszej połowie XVII wieku. Liczba i specyficzne cechy funkcjonowania – S. 180.

²⁰ Ibid. – S. 181.

²¹ ЦДІАУК. – Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 88. – Арк. 91 зв. (1610 р.).

²² ЛННБ. ВР. – Ф. 91. – Спр. 39/1. – Арк. 18. (1615 р.).

²³ ЦДІАУК. – Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 113. – Арк. 52 зв.

²⁴ Там само. – Спр. 103. – Арк. 906.

²⁵ Там само. – Спр. 106. – Арк. 561-561 зв. (1617 р.).

²⁶ Wyrobisz A. Sołec nad Wisłą. Historia małopolskiego miasteczka // Kwartalnik Historii Kultury Materialnej. – 1964. – R. 12. – Nr. 1. – S. 20. Попри те, для польських земель міських книг збереглося не до порівняння більше, ніж для українських. Див.: Samsonowicz H. Średniowieczne księgi sądowe małych miast w Polsce // Nomines et societas. Czasy Piastów i Jagiellonów. – Poznań, 1997. – S. 477-479.

²⁷ Заяць А. Урбанізаційний процес на Волині в XVI – першій половині XVII століття. – Львів, 2003. – С. 88.

²⁸ Zajac A. Miasta prywatne Wołynia w XVI i pierwszej połowie XVII wieku. Liczba i specyficzne cechy funkcjonowania – S. 182-183.

²⁹ ЦДІАУК. Ф. 25. Оп. 1. – Спр. 191. – Арк. 450 зв. (власник – Домінік Заславський).

³⁰ Там само. – Спр. 213. – Арк. 560 зв.-562.

³¹ Zajac A. Miasta prywatne Wołynia w XVI i pierwszej połowie XVII wieku. Liczba i specyficzne cechy funkcjonowania – S. 187-188.

³² Заяць А. Управління та самоврядування в містах Правобережної України у XVI – першій половині XVII ст. за даними локаційних привілеїв та документів // Urzędy państwowe, organy samorządowe i kościelne oraz ich kancelarie na polsko-ruskim pograniczu kulturowym i etnicznym w okresie od XV do XIX wieku. – Kraków, 2010. – S. 229.

³³ ЦДІАУК. – Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 41. – Арк. 655; Спр. 110. – Арк. 70 зв.; Заяць А. Урбанізаційний процес на Волині в XVI – першій половині XVII століття. – С. 151.

³⁴ ЦДІАУК. – Ф. 28. – Оп. 1. – Спр. 4. – Арк. 155; Спр. 28. – Арк. 102 зв. Спр. 31. – Арк. 621. Спр. 32. – Арк. 12 зв.-99. Спр. 51. – Арк. 2 зв., Спр. 81. – Арк. 783 зв.; Заяць А. Урбанізаційний процес на Волині в XVI – першій половині XVII століття. – С. 151.

³⁵ Заяць А. Урбанізаційний процес на Волині в XVI – першій половині XVII століття. – С. 151.

³⁶ Там само. – С. 152.

³⁷ ЦДІАУК. – Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 197. – Арк. 552зв. -553зв. Опубл.: Ковальський Н. П. Источники по социально-экономической истории Украины XVI – первой половины XVII века. – Днепропетровск, 1982. – С. 77-78.

³⁸ ЦДІАУК. – Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 170. – Арк. 610 зв., 810-811зв., 868-870.

³⁹ Kardaszewicz S. Dzieje dawniejsze miasta Ostroga. – Warszawa, Kraków, 1913. – S.115.

⁴⁰ ЦДІАУК. – Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 197. – Арк. 554 зв. (1635 р.).

⁴¹ Там само. – Ф. 28. – Оп. 1. – Спр. 73. – Арк. 1745 (1638 р.).

⁴² Там само. – Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 201. – Арк. 572 (1636 р.).

⁴³ АРК. Archiwum Sanguszków. Sygn. 64/9. – К. 22.

⁴⁴ ЦДІАУК. – Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 173. – Арк. 1592-592 зв. (1630 р.).

⁴⁵ ЦДІА України у Львові. – Ф. 131. – Оп. 1. – Спр. 702 (1638 р.).

⁴⁶ ЦДІАУК. – Ф. 25. – Оп. 1. – Спр.130. – Арк.505 зв (1622 р.); Спр. 163. – Арк. 110 (1628 р.), Спр.164. – Арк. 127 зв. (1628 р), Спр. 197. – Арк. 141-141 зв. (1635 р.).

⁴⁷ Archiwum Narodowe w Krakowie. Archiwum Dzikowskie Tarnowskich. – Sygn, 135, k. 77.

⁴⁸ ЦДІАУК. – Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 51. – Арк. 222 зв. У 1598 р. до Луцька з таким наміром приїхав швець із с. Суска.

⁴⁹ Там само. – Арк. 171.

⁵⁰ Там само. – Спр. 103. – Арк. 798.

⁵¹ Там само. – Спр. 16. – Арк. 136, Спр.459. – Арк. 74.

⁵² Там само. – Спр. 459. – Арк. 74.

⁵³ Biblioteka Polskiej Akademii Nauk w Krakowe. Oddział rękopisów (далі: ВРАН. ОР). – Sygn. 262, к. 62v. (до шевця Петра винник Сенко віддав сина на навчання терміном на два роки).

⁵⁴ РГАДА. – Ф. 389. – Оп.1. кн. 38, л. 219 об.

⁵⁵ ЦДІАУК. – Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 172. – Арк. 828 зв.

⁵⁶ Там само. – Спр. 33. – Арк. 297.

⁵⁷ Там само. – Спр. 55. Арк. 479-479 зв.

⁵⁸ Там само. – Спр. 13. – Арк. 565 зв.-566.

⁵⁹ Там само. – Спр. 15. – Арк. 360 зв.-361.

⁶⁰ Там само. – Спр. 13. – Арк. 165 зв.-167зв.

⁶¹ Там само. – Спр. 16. – Арк. 136.

⁶² Там само. – Спр. 37. – Арк. 907зв.-908.

⁶³ Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu. Oddział rękopisów (далі- ВZN. ОР). – Rkps 3669/II. – К. 103 v, 106 v, 116 v, 133 v, 146, 147, 152 v, 158 v, 163, 165, 169 v, 171, 181, 214, 216 v, 219,225 v, 239, 245 v, 265, 300 v.

⁶⁴ Заяць А. Умови функціонування міських поселень Волині XVI – першої половини XVII ст. (стримуєчі фактори розвитку) // Вісник Львівського університету: сер. іст. – Львів, 2002. – Вип. 37. – Ч. 1. – С. 115-116.

⁶⁵ Там само. – Ф. 28. – Оп. 1. – Спр. 4. – Арк. 174.

⁶⁶ Там само. – Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 93. – Арк. 529 зв.

⁶⁷ Там само. – Ф. 28. – Оп. 1. – Спр. 6. – Арк. 150 а зв.

⁶⁸ Там само. – Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 119. – Арк. 380.

- ⁶⁹ Там само. – Ф. 25. – Оп.1. – Спр. 26. – Арк. 1147 зв.
- ⁷⁰ Там само. – Спр. 16. – Арк. 136 зв.-137.
- ⁷¹ Там само. – Спр. 35. – Арк. 796 зв.
- ⁷² Там само. – Ф. 28. – Оп. 1. – Спр. 52. – Арк. 605 зв., 728.
- ⁷³ Там само. – Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 161. – Арк. 676-678 зв.
- ⁷⁴ Заяць А. Шляхта в містах Волині у XVI – першій половині XVII ст.(в друці).
- ⁷⁵ Заяць А. Волинські міста XVI – першої половини XVII ст. як опорні пункти оборони краю // Наукові зошити історичного факультету Львівського університету. – Львів, 2014. – Вип. 15. – С. 175-182.
- ⁷⁶ Заяць А. Урбанізаційний процес на Волині... – С. 129 – 134; ЦДІАУК. – Ф.25. Оп.1. – Спр. 191. – Арк. 450 зв. (Звинигород, 1633), Спр. 221. – Арк. 789 зв. (Сокіл/Курчиці, 1640); ф. 28. – Оп.1. – Спр. 49. – Арк. 2, Спр. 50. – Арк. 319 зв., (Ляшки).
- ⁷⁷ ЦДІАУК. – Ф.25. – Оп.1. – Спр. 109. – Арк. 175 зв.-177.
- ⁷⁸ Там само. – Ф. 28. – Оп. 1. – Спр. 51. – Арк. 20.
- ⁷⁹ Там само. – Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 18. – Арк. 79 зв.
- ⁸⁰ Там само. – Ф. 28. – Оп. 1. – Спр. 66. – Арк. 129 зв.
- ⁸¹ Заяць А. Судочинство в приватних містах Правобережної України у XVI – першій половині XVII століть // Кризь століття. Студії на пошану Миколи Крикуна з нагоди 80-річчя – Л., 2012. – С. 237.
- ⁸² ЦДІАУК. – Ф. 28. – Оп. 1. – Спр. 5. – Арк. 14 зв.
- ⁸³ Там само. – Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 44. – Арк. 575 зв.-576 зв.
- ⁸⁴ Ширше про це див.: Заяць А. Судочинство в приватних містах Правобережної України ... – С. 228 – 235.
- ⁸⁵ Заяць А. Судочинство в приватних містах Правобережної України ... – С. 219 – 243.
- ⁸⁶ Так Томаш Тупальський у серпні 1618 р. “ едучи гостинцемъ яко подорожний черезъ место Торчинъ ...до господы дому гостиного неякое жидовки Азачки для покарменя коня вступил, а там яко гость отпочиваючи в той госпode сeдел...”. – ЦДІАУК. – Ф. 25. Оп. 1. Спр. 113. Арк. 217 зв.
- ⁸⁷ Ochmański J. W kwestii agrarnego charakteru miast Wielkiego Księstwa Litewskiego // Studia Historica w 35-lecie pracy naukowej Henryka Lowmiańskiego. – Warszawa, 1958. – S. 294.
- ⁸⁸ Заяць А. Урбанізаційний процес на Волині... – С. 119-122; ЦДІАУК. – Ф.25. – Оп.1. – Спр. 33. – Арк. 297 (Мосор, 1589), Спр. 37. – Арк. 347 (Рохманів, 1587). Спр. 45. – Арк. 861 зв. (Буремель, 1594), Спр. 93. – Арк. 389 (Сокіл, 1612), Спр. 103. – Арк. 436 (Шпанів, 1616), Спр. 123. – Арк. 473 зв. (Межиріч, 1621), Спр. 153. – Арк. 583 зв. – 584 (Ляхівці, 1627), Спр. 154. – Арк. 1068 зв. (Старокостянтинів, 1621), Спр. 199. – Арк. 262-272 (Камінь, 1637), Спр. 204. – Арк. 839 зв. (Тайкури, 1637); Спр. 231. – Арк. 61 (Киликіїв, 1543); Ф. 28. – Спр. 15. – Арк. 307 (Турійськ, 1571), Спр. 70. – Арк. 879 зв.-880 (Локачі, 1635).
- ⁸⁹ ЦДІАУК. – Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 94. – Арк. 846 зв.-847.
- ⁹⁰ Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, Metryka Koronna. – Sygn. 174, K. 140 v – 141 (1626 р.), Sygn. 177, K. 374 v – 375 (1629 р. – рабанська і караїмська), ЦДІАУК. – Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 8. Арк. 92 зв. (1566 р.), Спр. 18. – Арк. 423-423 зв. (1578 р.), Спр. 55. – Арк. 2 (1599 р.).
- ⁹¹ ЦДІАУК. – Ф. 21. – Оп. 1. – Спр. 52. – Арк. 38.
- ⁹² Там само. – Ф. 28. – Оп. 1. – Спр. 4. – Арк. 202-203 (1569 р.), Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 5. – Арк. 162 зв.-163. (1616 р.).
- ⁹³ Інститут рукописів Центральної наукової бібліотеки ім. В.І.Вернадського НАН України. Ф. 2: Історичні матеріали. – Спр. 21640. – Арк. 51 зв. (1641 р.); ЦДІАУК. – Ф. 28. – Оп. 1. – Спр. 76. – Арк. 1019 зв. (1641 р.).

⁹⁴ Наукова бібліотека ім. В. Стефаника НАН України у Львові. Відділ рукописів. (далі – ЛННБ. ВР) – Ф. 91: Радзімінські. – Спр. 39.II. – Арк. 153 (1614 р.).

⁹⁵ Archiwum Narodowe w Krakowie. Archiwum Sanguszków. – Sygn. 64/11. – К. 38.

⁹⁶ BZN. OR. – Rkps 3669/II. – К. 294.

⁹⁷ ЛННБ. ВР. – Ф. 91. – Спр. 181/VI/ 4. – Арк. 3 зв. (1603 р.); ЦДІАУК. – Ф. 25. – Оп. 1 – Спр. 195. – Арк. 170 (1635); BZN. OR. – Rkps 3669/II. – К. 201 v. (1620 Р.).

⁹⁸ BZN. OR. – Rkps 3669/II. – К. 431 (1620 Р.).

⁹⁹ ЦДІАУК. – Ф. 25. – Оп.1. – Спр. 170. – Арк. 68 зв. (1629 р.).

¹⁰⁰ Там само. – Спр. 26. – Арк. 249-249 зв. (1582 р.).

¹⁰¹ Там само. – Ф. 22. – Оп. 1. – Спр. 8. – Арк. 38 (1614 р.).

¹⁰² Там само. – Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 51. – Арк. 229 (1598 р. – шпиталь при костелі Св. Духа), Спр. 99. – Арк. 164-165 зв. (1614 р. – шпиталь при костелі Св. Духа), Спр. 89. – Арк. 27 (1610 р. – шпиталь Св. Якуба), Спр. 146. – Арк. 173 (1625 р. – руський шпиталь “при браме местской лежачи”), Арк. 187 (1625 р. – шпиталь при костелі Св. Лазара), Спр. 145. – Арк. 325 зв.-326 зв. (1625 р. – шпиталь при костелі Св. Лазара) У 1645 р. Олександр Мозель за військові заслуги отримав привілей короля на заснування на Зубцівському ґрунті шпиталю при церкві Св. Хреста Луцького братства. – Там само. – Ф. 220. – Оп. 1. – Спр. 143.

¹⁰³ Там само. – Ф. 28. – Оп. 1. – Спр. 13. – Арк. 461 зв. (1580 р.). Спр. 66. – Арк. 170 зв.-172 зв. (1631 р. – шпиталь при домініканському костелі), Арк. 236 зв. – 240 зв. (1631 р. – шпиталь при братській соборній церкві та міський шпиталь); Ф. 27. – Оп. 1. – Спр. 39. – Арк. 482 (1644 р. – руський шпиталь при церкві Св. Дванадцяти Апостлів).

¹⁰⁴ Там само. – Ф. 20. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 9 (1563 р. – єврейський шпиталь).

¹⁰⁵ Там само. – Ф. 25. – Оп.1. – Спр. 181. – Арк. 548 зв. (1632 р.– цього року шпиталь погорів).

¹⁰⁶ ANK. AS. Teki arabskie. – Sygn. 142/2. – К. 1 – 7. (1576 р.).

¹⁰⁷ ЦДІАУК. – Ф. 25. – Оп.1 – Спр. 201. – Арк.548 зв. (1636 р.).

¹⁰⁸ Там само. – Ф. 28. – Оп. 1. – Спр. 47. – Арк. 427 (1615 р.).

¹⁰⁹ Там само – Ф. 26. – Оп. 1. – Спр. 12. – Арк. 289 зв. – 290 (1598 р.); Спр. 13. – Арк. 866 – 870 (1599 р.)

¹¹⁰ ЛННБ. ВР. – Ф. 91 (Радзімінські). – Спр. 39/1. – Арк. 19 зв.

¹¹¹ ЦДІАУК. – Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 99. – Арк. 500 (1614 р.).

¹¹² Там само. – Ф. 28. – Оп. 1. – Спр. 15. – Арк. 307 (1571 р. – при церкві Св. Спаса).

¹¹³ Там само. – Спр. 166. – Арк. 166 (1629 р.).

¹¹⁴ Там само. – Арк. 488 (1629 р.).

¹¹⁵ Там само. – Спр. 80. – Арк. 725 зв.(1608 р.). Ф. 26. – Оп. 1. – Спр. 4. – Арк. 38 зв.(1579 р.); Спр. 19. – Арк. 61 (1610 р.). Див. також.: Острозька академія XVI – XVII. Енциклопедія. – Острог, 2011. – С. 473-476 (тут подані статті Т. Вихованця про три острозькі шпиталі)

¹¹⁶ ЦДІАУК. – Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 70. – Арк. 111-112 зв.

¹¹⁷ Інститут рукописів Центральної наукової бібліотеки ім. В.І.Вернадського НАН України. – Ф. 60. Спр. 55. – Арк. 8 (1579 р. – чоловіча і жіноча лазні належні вїттові); ЦДІАУК. – Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 141. Арк. 33 зв. (1625 – згадуються лазні у міських будинках).

¹¹⁸ Российский государственный архив древних актов (г. Москва.) – Ф. 389: Литовская метрика. – Д. 563. л. 200 (1552 р. – вїтївська); Інститут рукописів Центральної наукової бібліотеки ім. В.І.Вернадського НАН України. – Ф. 2. – Спр. 22193. – Арк. 3 (1566 р. – вїтївська); ЦДІАУК. – Ф. 28. – Оп. 1. – Спр. 7-а. – Арк. 78-78 зв. (1573 р. – вїтївська).

¹¹⁹ ЦДІАУК. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 5. – Арк. 266 зв. (1616 р. – вїтївська).

¹²⁰ Там само. – Арк. 162 (1616 р. – вїтївська).

- ¹²¹ BZN. OR. – Rkps 3669/II. – К. 201.
- ¹²² Харлампович К. Западнорусские православные школы XVI и начала XVII века. – Казань, 1898. – С. 342.
- ¹²³ Шевченко Т. Єзуїтське шкільництво на українських землях останньої чверті XVI – середини XVII ст. – Львів, 2005. – С. 120 – 121.
- ¹²⁴ Яковенко Н. Латинські школи в Луцьку у XVI ст. // Минуле і сучасне Волині (тези доповідей та повідомлень Волинської регіональної історико-краєзнавчої конференції 26 – 28 вересня 1985 р.). – Луцьк, 1985. – С. 228.
- ¹²⁵ Мицько І. Острозька слов'яно-греко-латинська академія. – К., 1990.
- ¹²⁶ Шевченко Т. Єзуїтське шкільництво на українських землях останньої чверті XVI – середини XVII ст. – С. 129 – 134, 149.
- ¹²⁷ ЦДІАУК. – Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 149. – Арк. 854 зв.-855. Під 1626
- ¹²⁸ Там само. – Спр. 214. – Арк. 161 зв.
- ¹²⁹ Любашенко В. Історія протестантизму в Україні. – Львів, 1995. – С. 139.
- ¹³⁰ Яковенко Н. Протестантські і католицькі школи. Замойська академія // Історія української культури у п'яти томах. Т. 2. Українська культура XIII – першої половини XVII століть. – К., 2001. – С. 574.
- ¹³¹ Харлампович К. Западнорусские православные школы... – С. 494. У 1631 р. Адам Кисіль записав школі 600 золотих польських. – ЦДІАУК. – Ф. 28. – Оп. 1. – Спр. 66. – Арк. 234 зв.-236 зв.
- ¹³² Там само. – Ф. 28. – Оп. 1. – Спр. 10. – Арк. 89.
- ¹³³ ЦДІАУК. – Ф. 28. – Оп. 1. – Спр. 15. – Арк. 456 зв.
- ¹³⁴ Там само. – Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 33. – Арк. 98 зв.
- ¹³⁵ Там само. – Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 66. – Арк. 686.
- ¹³⁶ Там само. – Спр. 53. – Арк. 356.
- ¹³⁷ Там само. – Спр. 49. – Арк. 56 зв.
- ¹³⁸ Там само. – Ф. 28. – Оп. 1. – Спр. 4. – Арк. 31 зв.-32.
- ¹³⁹ Там само. – Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 55. – Арк. 146 зв.
- ¹⁴⁰ Там само. – Спр. 67. – Арк. 1126 зв.
- ¹⁴¹ Там само. – Спр. 101. – Арк. 53-53 зв.; Ф. 28. – Оп. 1. – Спр. 47. – Арк. 128-132.

Андрій Заяць

Функції міст Волині XVI – першої половини XVII ст.

У статті аналізується еволюція та реальний стан чисельності міських поселень Волині у зазначений час та особливості виконуваних ними функцій. Серед останніх такі важливі як: торгово-ремісничі, релігійно-культурні, освітні, інформаційні. Міські поселення були важливими вузловими пунктами у дорожній мережі регіону. Особливе значення мало міське судочинство, яке сприяло формуванню правової культури міщан.

Andriy Zayats

Functions of Volhynian towns in the XVIth and early XVIIth centuries

The article deals with counting of real number of Volhynian towns of that time and with analysis of their evolution and specific features of the functions of towns as trade, craft, religious, educational and communicatory centers. Urban settlements were important nodes of the local road network. The urban legal proceedings were of great importance and contributed in shaping of the legal culture of the burghers.